

השוואת משאבי התמודדות (ע"פ מודל ה - PH - BASIC)

בין נוער בקיבוץ לנוער המטופל בקידום נוער

לימור מנצור

מבוא

גיל ההתבגרות תופס יותר ויותר מקום נכבד בהקשר לאספקטים ההתפתחותיים, הנפשיים והפסיכופתולוגיים. ידוע שהמתבגר צריך לעבור בתקופה זו תהליכים חיצוניים, פיזיים, חברתיים ופסיכולוגיים כדי לעמוד במשימות השלב ההתפתחותי. כוחותיו נקבעים על ידי היכולת להתמודד עם משימות אלו ולפתור אותן. יכולתו לעמוד במשימות ולהשלימן קובעות באופן רטרוספקטיבי את התפתחותו עד לאותו שלב.

במחקר הנוכחי נבדקו יכולת ההתמודדות, התמות והקונפליקטים המעסיקים את בני הנוער בשלב זה לחייהם. הדברים נבדקו על שתי אוכלוסיות נוער השונות מבחינה סוציאקונומית, תרבותית ומנטלית, האחת בני קיבוצים והשניה בני נוער המטופלים ביחידה לקידום נוער. במחקר יוצגו מסקנות הנוגעות למאפיינים ספציפים של כל קבוצת אוכלוסיה נבדקת.

כלי המחקר התבססו על שיטת האיבחון - BASIC PH, אותה פיתח ד"ר מולי להד (להד, 1996).

מודל PH - BASIC

מודל זה פותח תוך כדי עבודה מתמשכת עם אוכלוסיות החיות בצל איום מתמשך על חייהן. למודל שימושים בתכנון ובביצוע התערבויות הקשורות למצבי אסון ברמה מניעתית, התערבותית ושיקומית. המודל מכונה PH - BASIC על שם ראשי התיבות של שש אופנויות מרכזיות להתמודדות, שנמצאו בתצפית ומחקרים שערכו במרכז לשעת חרום, בעשור האחרון (להד, 1996): אומנות וערכים (BELIEF), רגש (AFFECT), חברתיות (SOCIAL), דמיון (IMAGINATION), תפיסה (COGNITION) ופיזיולוגיה (PHYSIOLOGY).

אומנות וערכים (BELIEF) - ההנחה הבסיסית בתיאוריה היא שכל אדם נולד עם כשרים (אומנותיים, טכנים וכו'), בהם הוא מאמין ושואף לממשם. תיאוריה זו נתמכת על ידי גישת הלוגותרפיה (פרנקל, 1982), אשר במוקדה ייחוס משמעות וחיפוש אחר משמעות כדרך להתמודדות עם מציאות קשה, גם במצבים הנתפסים כחסרי סיכוי.

רגשות (AFFECT) - גישה זו שמה דגש על העולם הריגשי הלא מודע. פרויד (1967) טען שחוויות ריגשיות מוקדמות, קונפליקטים וקבעוונות הם הקובעים ומכריעים את הדרך שבה יתמודד האדם עם העולם.

חברה (SOCIAL) - גישה זו מדגישה את תפקיד החברה והסביבה בקביעת דרכי ההתמודדות של האדם עם העולם.

דימיון (IMAGINATION) - גישה זו מדגישה את מרכיב הסמלים, הדימיון והיצירתיות ככוח המניע של החיים. יונג הדגיש את חשיבות פעולות הדימיון כמסיעות בהבנת העולם במורכבות הריגשית והתיפקודית.

* עובדת קידום נוער, עיריית חדרה

תפיסה (COGNITION) - הגישה רואה בתהליכי החשיבה, ההבנה, עיבוד המידע ופתרון בעיות את הדרך בה מתמודד האדם עם העולם. רגשות על פי גישה זו הינם ביטוי של משפט פנימי לא רציונלי, המעורר תחושה לא רצויה. "תיקון" החשיבה וההבנה יוביל לשינוי ההתנהגות.

פיזיולוגיה (PHYSIOLOGY) - טענתה המרכזית של הגישה היא שלמהויות נפשיות יש בסיס כימי הורמונלי אשר ניתן להגיע לשורשיהן הגופניים ולרפאן. גישה זו מדגישה את פיזיולוגיית הגוף כמשאב המרכזי להתמודדות עם העולם.

השערות המחקר

- 1) כמות ועצמת השימוש במספר המשאבים גבוה יותר אצל נערי הקיבוץ מנערי קידום נוער.
- 2) עוצמת המשאבים : אמונות, רגשי וחברתי תהיה גבוהה יותר אצל נערי הקיבוץ מאשר נערי קידום נוער.
- 3) עצמת המשאב הפיזי תהיה גבוהה יותר אצל נערי קידום נוער מאשר נערי הקיבוץ.
- 4) התמות : מחויבות חברתית, עשייה למען, הישגים וצורך בהכרה מעסיקים יותר את נערי הקיבוץ מאשר את נערי קידום נוער.
- 5) התמות : חוסר אונים, כח וחולשה מעסיקים יותר את נערי קידום נוער מאשר את נערי הקיבוץ.
- 6) התמות : זהות ודימוי עצמי יעסיקו בעצמת ובשכיחות שווה את נערי הקיבוץ ונערי קידום נוער.

אוכלוסיית המחקר

30 נערים המטופלים במסגרת היחידה לקידום נוער בגבעת אולגה, חדרה.

30 נערים מקיבוץ גבעת חיים איחוד.

הנערים כולם גילאי 14 - 18

כלי המחקר

- א. סיפור מובנה עם שאלות, המאפשר להסתתר מאחורי סיפור אובייקטיבי, ובדיעבד מאפשר נגישות אל עולמו של המתבגר .
- ב. שאלון איבחון משאבי התמודדות BASIC PH שפיתח ד"ר מולי להד. השאלון בוחן שישה אופנים מרכזיים להתמודדות עם מצבי לחץ - אומנות וערכים (BELIEF), רגש (AFFECT), חברתיות (SOCIAL), דמיון (IMAGINATION), תפיסה (COGNITION) ופיזיולוגיה (PHYSIOLOGY).
- ג. זיהוי תמות וקונפליקטים מרכזיים המעסיקים את בני הנוער בסיפור.

ממצאים ומסקנות

כמות ועוצמת המשאבים :

הבדל משמעותי ומובהק נמצא בין שתי הקבוצות הן בעוצמת כל המשאבים והן בעוצמה של כל משאב בו השתמשו. ממוצע עוצמת כל המשאבים אצל נערי הקיבוץ הינו 38 לעומת ממוצע של 24 אצל נערי קידום נוער. מנתונים אלו ניתן להסיק על דלות בשפה אצל נערי קידום נוער ויכולת ביטוי מילולית נמוכה מנערי הקיבוץ. ניתן לייחס זאת למאפייני המשפחה של נערי קידום נוער, העסוקה לרוב בקיום היום יומי, השכלת ההורים הנמוכה, מספר ילדים גבוה שאינו מאפשר התמקדות בצרכיו של כל אחד מילדי המשפחה, מיעוט בגירויים אינטלקטואליים והעדר סביבה מטפחת ומעודדת גילויים חדשים או רכישת ידע חדש. לעומתם, ילדי הקיבוץ זוכים לטיפול ולהעשרה בכל התחומים מרגע לידתם על ידי כל הקהילה המורחבת ולא רק ע"י המשפחה הגרעינית. החברה הקיבוצית רואה עצמה כמשפחה מורחבת ושמה דגש על חינוך ילדיה. היא רואה בהם המשך של המפעל החברתי והאידיאולוגי, היא בוחרת את מיטב אנשיה להיות המחנכים של הדור הבא ומשקיעה במתקני חינוך את מיטב כספה. עפ"י פיאה הסביבה הינה מוטיב מרכזי בהתפתחותו הקוגניטיבית של הילד. באמצעות תהליכי הטעמה והתאמה לומד הילד עוד פרט, עוד מילה ועוד ביטוי. המפגש של הילד עם גירויים סביבתיים חיוני להתפתחותו הקוגניטיבית - שיכלית. בחברה הקיבוצית אפשרויות רבות עתירות גירויים, הילד נחשף לגירויים אלו, מה שמאפשר לו לקיים תצפיות מתוחכמות, להסיק, להטמיע, להתאים ולצמוח לרמה גבוהה יותר. לעומתם, נערי קידום נוער נחשפים פחות לגירויים, למשחקים ולחוויות אינטלקטואליות מה שמאפשר פחות תהליכי הטעמה התאמה, התפתחות בשפה ובלשון וקושי רב בביטוי אישי מילולי.

משאב האמונות :

התמודדות זו מייצגת את גישתו של פרנקל (1982) הטוען שהאדם יכול להתמודד עם המציאות אפילו הקשה ביותר, אם יצליח לגייס משמעות פנימית ואמונה ביכולתו. משאב

זה הופיע כפול אצל נערי הקיבוץ מאשר אצל נערי קידום נוער. נתון זה ניתן לקשר לתוצאות של התמות והקונפליקטים הבאים :

תמת המחוייבות החברתית - אשר הופיעה אצל עשרים מנערי הקיבוץ לעומת ארבעה נערי קידום נוער. ניתן לומר כי האמונה שיש לפעול למען החברה ולמען הסובב אותנו גבוה פי חמש אצל נערי הקיבוץ לעומת נערי קידום נוער. מערכת הערכים שעליהם מקנה החברה הקיבוצית את אורח חייה מעידה כי חיי הקיבוץ דורשים ויתורים והסתגלות. הקיבוץ הינו בית משותף של משפחות רבות המלוכדות בתחושה של חיים משותפים וגורל משותף. החברים בקיבוץ מקבלים עליהם אחריות ומחוייבות על החבר או החברים האחרים. חיים משותפים אלו יוצרים תחושת מעורבות הדדית המתפתחת לקשר חברתי בין התא המשפחתי הגרעיני לבין שאר החברים. מתוך אידיאולוגיה חינוכית זו, יש להניח חשים הנערים מחוייבות לסביבתם ולאחרים.

אורח חייהם של נערי קידום נוער מאופיין בצפיפות גבוהה בביתם ובשכונה בה הם גרים. אומנם בתי הדירות עתירי קומות, כניסות ואנשים, אך כל משפחה טרודה בקיום היום יומי שלה, בהרחבת ההכנסה הדלה ובסיפוק הצרכים החיוניים ביותר לילדיה. תחושת האחריות והמחוייבות לאחר כמעט ואינה קיימת.

תמת מיקוד שליטה פנימי - הופיע אצל שלושה עשרה מנערי הקיבוץ לעומת שישה מנערי קידום נוער. כלומר, נערי הקיבוץ תופסים עצמם כבעלי שליטה על סביבתם וככאלה שיש בידם לשנותה. הם מאמינים שהאירועים וההתנסויות שהם עוברים הינם תוצאה ישירה של מאמץ - חוסר מאמץ, השקעה או אי השקעה אישית שלהם. אמונה זו גבוהה פי שתיים מנערי קידום נוער.

המושג מוקד שליטה מתייחס לדרגה שבה היחידים תופסים את עצמם כבעלי שליטה על סביבתם. המושג ממוקם על רצף שקצהו האחד מאופיין במיקוד שליטה פנימי והשני במיקוד שליטה חיצוני. אדם המאמין שמידת שליטתו על הסביבה גבוהה ושיש בידו לשנותה, הוא בעל מיקוד שליטה פנימי. לעומתו, אדם המאופיין במיקוד שליטה חיצוני, מאמין שמידת השליטה שלו על סביבתו נמוכה ועל כן גם אין בידו לשנותה. אדם זה מאמין שקיימים גורמים חיצוניים המשפיעים על חוויותיו והתנסויותיו, או שמישהו אחר אחראי ושולט במעשיו. אמונה זו מפחיתה את המאמץ שהוא משקיע להגיע להישגים ואת היותו מסופק מיכולותו.

כאמור, את ההבדלים בתמה העוסקת במיקוד השליטה ובתמה העוסקת במחוייבות חברתית אנו מייחסים להבדל שנמצא במשאב האמונות. נערי הקיבוץ מאמינים יותר הן ביכולתם והן באחריות ובמחוייבות שלהם כלפי האחר. לעומתם, נערי קידום נוער מאמינים יותר בגורמים שמחוצה להם וחשים פחות תחושת מחוייבות ואחריות כלפי האחר והסובב.

המשאב החברתי:

התמודדות זו מדגישה את תפקיד החברה והסביבה בקביעת הדרך בה האדם פוגש את עולם. משאב זה מופיע במידה רבה יותר אצל נערי הקיבוץ מאשר אצל נערי קידום נוער. נתון זה ניתן לקשר לתמה העוסקת במחוייבות חברתית, לתמה העוסקת בצורך להכרה

שהופיעה אצל אחד עשר מנערי הקיבוץ לעומת נער אחד קידום נוער ולתמה העוסקת בהישגיות אשר הופיעה אצל שניים עשר מהנערים בקיבוץ לעומת שני נערים מקידום נוער. מניע ההישג מוגדר כדחף להתמודד עם רמה מסויימת של הצטיינות, אותה מציב האדם לעצמו. כלומר, מניע הדוחף את האדם להגיע להישגים גבוהים בתחום כלשהו, מתוך תחושת סיפוק ומימוש עצמי. אדם המונע על ידי צורך הישג גבוה מציב לעצמו אתגר מסויים ושואף לבצע את המטלה הקשורה בו על הצד הטוב ביותר, תוך התגברות על מכשולים בדרך להשגת היעד. תמת ההישגיות "אם אצליח במשימה או אכשל בה", מעסיקה את נערי הקיבוץ פי שישה מנערי קידום נוער.

את הממצאים הקשורים לרמת ההישגיות, הצורך בהכרה והמחוייבות החברתית ניתן לייחס למשאב חברתי פי שניים כמעט אצל נערי הקיבוץ מאשר נערי קידום נוער. נתון זה מעיד כי אצל קבוצת הנערים מקידום נוער קיים אי שקט פנימי רב במשאב זה. מסקנה זו מוצאת סימוכין בתוצאות הקונפליקט העוסק בכוח לעומת חולשה שהופיע אצל ארבעה עשר מהנערים בקידום נוער לעומת שני נערים מהקיבוץ.

המשאב הרגשי:

אופנת התמודדות זו הנתמכת על ידי פרויד (1967), שמה דגש על עולמו הרגשי של האדם ועולמו הפנימי המודע והלא מודע. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות. כאמור, שוער כי משאב זה ימצא בעוצמה גבוהה יותר אצל נערי הקיבוץ לעומת נערי קידום נוער, השערה זה הופרכה ונמצא כי אין הבדלים בין שתי הקבוצות.

רשימת מקורות

- להד, מ. (1996) איתור משאבי התמודדות באמצעות סיפור בשישה חלקים מודל BASIC - PH. המרכז למצבי לחץ, קרית שמונה.
- פרויד, ז. (1967) כתבי ז. פרויד. הוצאת תל דביר. תל אביב.
- פרנקל, ו. (1982) הזעקה הלא נשמעת למשמעות. הוצאת דביר. תל אביב.